

Cuprins

Introducere.....	1
I. Contextul istoric.....	5
1. Cadrul istoric general.....	5
2. Habsburgii: imagine și glori ficare.....	12
II. Heraldică central-europeană. Symbolism.....	17
1. Generalități. Terminologie.....	17
2. Deviza heraldică.....	22
3. Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană.....	25
4. Stemele suveranilor.....	33
5. Reprezentări heraldice în medalistică.....	36
6. Iconografie simbolică.....	43
III. Climatul artistic european din secolele XVII-XVIII.....	64
IV. Medalistica, artă și meșteșug.....	94
1. Scurt istoric.....	94
2. Gravuri.....	103
V. Influențe baroce în medalistica central-europeană.....	125
1. Elemente arhitectonice în medalistică.....	126
2. Reflexele sculpturii în medalistică.....	139
3. Teme picturale oglindite în medalistică.....	151
4. Portretistica familiei de Habsburg.....	214
VI. Concluzii.....	252
VII. Catalog tematic.....	256
VIII. Anexe.....	316
1. Arborele genealogic al Casei de Habsburg (sec. XVII-XVIII).....	316
2. Arborele genealogic al Casei de Habsburg-Lorena (sec. XVIII).....	317
3.-10. Scuturi heraldice.....	318
IX. Bibliografie.....	326
X. Ilustrație.....	335

Introducere

Studierea medalisticii de-a lungul anilor s-a limitat în cele mai multe cazuri la repertorii numismatice ori la simple cataloage, cu mari curențe la capitolul dedicat istoriei artelor. Deși s-au realizat destul de multe lucrări, majoritatea sunt concepute pe același tipar, structurat în principal după o schemă laconică de prezentare a piesei: metalul, dimensiunile, legenda, amintind scurt reprezentările de pe avers/revers. Numărul mare al pieselor impregnate cu inedite valențe artistice face necesară revizuirea istoriografică a domeniului, dator să prezinte noi puncte de vedere asupra medalisticii.

Scopul lucrării de față constă în cercetarea aspectelor estetice și simbolice ale medalisticii și ale influențelor exercitate de curențele artistice majore asupra pieselor metalice, cu reconstituirea, pe cât posibil, a unor segmente temporale la care fac referință medaliile, pe fondul istoric complex. Rezultat al cercetărilor efectuate în perioada 2003-2010, prezenta teză de doctorat și-a propus studiul aprofundat al unui domeniu nevalorificat al istoriei artelor, medalistica. Cercetarea s-a făcut în mai multe etape distincte: o documentare exhaustivă asupra perioadei istorice în cauză și a fenomenului artistic baroc, analizarea și selecția materialului medalistic, cercetarea, catalogarea și analizarea comparativă a medaliilor cu arta majoră a epocii. Studiul se împarte punctual în capitole abordând aspectele heraldice, artistice și tehnice ale medalisticii. Primul capitol, *Contextul istoric*, este destinat introducerii generale în epoca istorică la care facem referință, cu prezentarea succintă a evenimentelor majore ce au marcat secolele XVII-XVIII. Numărul mare de steme și blazoane care apar pe medalii a impus prezența unui capitol dedicat descifrării acestora, *Heraldică central-europeană. Symbolism*, cu o prezentare concisă a istoricului și terminologiei aferente, cu descrierea detaliată a stemelor spațiului central-european și ale suveranilor habsburgi. Ermetismul și terminologia de specialitate au impus studierea temeinică a limbajului de specialitate, a codurilor și semnificațiilor aferente, însă beneficiile ulterioare deprinderii limbajului heraldic s-au dovedit nespuse de utile în analizarea medaliilor. Fiecare dintre stemele prezentate în ilustrația anexă au fost descrise individual, după o lectură inițial greoaie, apoi mai fluentă a blazoanelor, prin care am deprins treptat heraldica epocii. Perspectiva simbolică a unora dintre medalii a necesitat studiul unui alt limbaj cifrat, cel al semnificațiilor simbolice alocate medaliilor. Fondul artistic voluptuos al epocii baroce a dictat o modestă privire de ansamblu asupra vastității fenomenului: capitolul *Climatul artistic european din secolele XVII-XVIII*. Partea „tehnică” a subiectului a revenit capitolului *Medalistica, artă și meșteșug*, capitol

dedicat familiarizării cu lumea medalisticii și prezentării succinte a datelor biografice ale gravurilor care semnează medaliile, pe baza bibliografiei de specialitate. Medaliile executate de fiecare dintre meșteri au fost menționate în dreptul biografiei autorului. Studiul impactului artei baroce asupra medaliilor a fost subiectul capitolului principal al lucrării, *Influențe baroce în medalistica central-europeană*, structurat pe patru mari direcții subordonate arhitecturii, sculpturii, picturii și portretului. Etichetarea pieselor s-a dovedit uneori dificilă, multe dintre medaliile suferind influențe multiple, balanța înclinând subiectiv în favoarea spectrului tematic preponderent. Pentru a ușura lectura pieselor selectate, am alcătuit punctual *Catalogul tematic. Anexele*, indispensabile unei lecturi coerente, *Arborele genealogic al Casei de Habsburg (sec. XVII-XVIII)* respectiv *Arborele genealogic al Casei de Habsburg-Lorena (sec. XVIII)*, au fost concepute de noi pe baza biografiilor personajelor din Casa de Habsburg la care ne referim. Anexele cuprinzând ilustrația grafică pentru *Scuturi heraldice* au fost preluate din paginile de specialitate de pe internet, cu menționarea sursei exacte pentru fiecare anexă. Descrierea individuală a blazoanelor ne aparține însă în exclusivitate. La final, *Bibliografia selectivă și Ilustrația* cu imaginea medaliilor descrise.

În ceea ce privește metoda de lucru, am selectat pentru acest studiu un număr de aproape 1000 de medaliile dintre piesele aflate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Selecția preliminară a acestor medaliile fost efectuată pe criteriul cronologic, fiind alese medaliile emise în perioada istorică de referință. Dintre acestea, am reținut medaliile cu valențe artistice sau simbolice deosebite, eliminând pe cât posibil dublurile. Criteriile de selecție au fost subordonate tematicii, s-a renunțat la un număr destul de mare de medaliile gravate necorespunzător din punctul de vedere al reușitei artistice, însă în unele cazuri tematica a prevalat asupra esteticului. La final, am optat pentru un număr de 402 medaliile care fac obiectul lucrării de față. Nefiind un studiu numismatic, lucrarea, dedicată studiului medaliilor din punct de vedere artistic, nu are un catalog numismatic propriu-zis. Am considerat necesar un index tehnic de referință și astfel am conceput *Catalogul tematic* care prezintă piesele printr-o căsuță tehnică standard, cu numele, datarea sau emitentul (unde acestea erau cunoscute), metalul din care este realizată medalia, dimensiunea, colecția de proveniență și numărul de inventar. Am reprodus apoi, în ordine, aversul (Av.) și reversul (Rv.) medaliei, cu legenda și tipologia tematică generală a elementelor grafice, explicațiile detaliate ale imaginilor urmând să constituie nucleul lucrării de față. Gravorul a fost identificat pe baza semnăturii, cu ajutorul bibliografiei de specialitate; acolo unde, din varii motive, autorul a fost incert, am preferat să cităm lista meșterilor care ar fi putut semna piesele respective. Ordonarea principală a medaliilor a urmat un criteriu

tematic, doar între medaliile având aceeași tipologie s-a recurs la o oarecare ordonare cronologică, acordând însă mereu primatul iconografiei. Întrucât criteriul estetic a fost cel care a dictat, faptul că aversul medaliei intra la o anumite categorie artistică cum ar fi *portretul*, iar reversul aparținea reprezentărilor de tip *arhitectonic*, a făcut imposibilă metoda tradițională de descriere în lucrare, avers/revers consecutiv, fiind preferată o analiză punctuală, în urma căreia aversul unei medalii este descris la o categorie tematică iar reversul apare la o altă categorie tematică, corespunzătoare tipologic. Din acest motiv am gândit și *Catalogul tematic*, spațiul de descriere integrală a fiecărei medalii. Numerele care apar la acest catalog în dreptul fiecărei medalii sunt precizate la analiza descriptivă a imaginilor din lucrare și sunt reluate la partea de ilustrație, care marchează separat aversul (a) și reversul (r). Multe dintre medaliile selectate au fost publicate, însă sub formula clasică, a cataloagelor numismatice, fără a constitui informație utilă, bibliografie propriu-zisă în ceea ce ne privește, întrucât, repet, am urmărit un alt gen de studiu. Prin urmare, aceste lucrări apar menționate doar la final, ca referințe generale în *Bibliografia selectivă*. În ceea ce privește ilustrația, medaliile au fost scanate, imaginile prelucrate grafic și puse în pagină la aceeași dimensiune, considerabil mărită în majoritatea cazurilor; am preferat acest gen de ilustrație celei reproduse la scară din motive care țin de specificul lucrării, întrucât astfel lectura imaginii este ușurată considerabil.

I. Contextul istoric

Capitolul introductiv punctează principalele repere în alcătuirea unui cadru cronologic și faptic al secolelor XVII-XVIII și al evoluției istorice a epocii. Evenimentele marcante ale perioadei sunt extrem de diverse, pornind de la arderea pe rug pentru erezie a lui Giordano Bruno în 1600 la Roma și finalizând cu ghilotinarea lui Ludovic al XVI-lea în 1793. Istoria evenimentială prezintă o epocă aflată sub semnul unor evoluții la extrem: dacă la finele secolului al XVII-lea Franța era o putere catolică dominantă, până la finele secolului al XVIII-lea va cunoaște o transformare radicală evoluând de la un stat centralizat la prototipul monarhiei absolutiste și apoi la republică, cu o Biserică slăbită de revoluție. Spania era la începutul secolului al XVII-lea cea mai importantă putere a lumii, stăpânind întinderi uriașe pe continentul american însă după 1640 va pierde definitiv hegemonia politică iar criza profundă cu care se va confrunta va duce la declinul regatului spaniol. Centrul de greutate al Europei, transferat în secolele XVI-XVII de pe coastele Mediteranei pe cele ale Mării Nordului, vor face din Țările de Jos cea mai dezvoltată zonă a lumii la mijlocul secolului al XVII-lea însă războaiele epuizante din secolul al XVII-lea vor provoca declinul zonei, mutând

centrul de greutate al economiei continentului la Londra. Anglia pășea în secolul al XVII-lea ca un stat absolutist, centralizat, cu o putere monarhică întărită; *Războiul civil* (1642-1649) și *Glorioasa revoluție* (1688-1689) vor transforma Anglia în monarhie constituțională. Uniunea Polono-lituaniană, unul dintre cele mai întinse state din Europa va cunoaște și ea trecerea de la un statut înfloritor la unul descendent, în care anarhia nobiliară va cauza declinul politic al țării până la partajul Poloniei între Prusia, Rusia și Austria habsburgică (1772-1795), marcând ștergerea Poloniei de pe hartă ca stat pentru 123 de ani. Rusia cunoaște și ea o evoluție spectaculoasă care o va transforma dintr-o zonă izolată a continentului într-una din marile puteri europene. Aceeași contrastantă situație se regăsește și în ceea ce privește evoluția Imperiului Otoman care la începutul secolului al XVII-lea se află la apogeu. *Marele Război turcesc* (1662-1699) a marcat începutul sfârșitului prin pierderea controlului asupra unor teritorii semnificative iar înflorirea Imperiului Otoman la începutul secolului al XVII-lea este contrabalansată de declinul de la sfârșitul veacului.

I.2. Habsburgii: imagine și glorificare

Privită în ansamblu, istoria teritoriului central-european din secolele XVII-XVIII apare strâns legată de fascinanta evoluție a familiei de Habsburg, care a influențat puternic zona pe parcursul acestor 200 de ani. Odată cu expansiunea teritorială, Habsburgii au impus și civilizația barocă sub toate aspectele sale: religie, cultură, artă și un anume grad de prosperitate.

II. Heraldică central-europeană

Capitolul prezintă succint o documentată trecere în revistă a fenomenului heraldic european evidențiind elementele tehnice precum devizele heraldice ale Casei de Austria și devizele proprii ale împăraților prin prezentarea medaliilor ce au drept legendă aceste devize.

II.2. Scuturi heraldice consemnează varietatea formelor și conținutul tematic al scuturilor din Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană și din zonele controlate de Casa de Austria precum și stemele suveranilor, prin descrieri punctuale ale acestora, pe baza observației directe, într-un limbaj tehnic specific.

II.3. Reprezentări heraldice în medalistică

Reprezentările heraldice pe medaliile studiate de noi se împart în două mari categorii:

reprezentări de scuturi încărcate cu stemele aferente sau reprezentări ale elementelor heraldice direct în câmpul medaliei. În prima categorie avem medalii cu imaginea unor scuturi individuale, scuturi acolate sau grupuri alcătuite din mai multe scuturi. În acest din urmă caz, frecvent apare imaginea unui scut central, de obicei scutul imperial sau scutul Austriei, înconjurat de scuturile provinciilor ereditare, statelor electoare sau altor posesiuni teritoriale. Deseori aceste grupuri de scuturi fac referire la alianțe militare, înțelegeri politice sau tratate de pace.

II.4. Iconografie simbolică

Analizând simbolistica figurilor alese, ne confruntăm cu o dimensiune extrem de complexă, ce oferă analogii mai mult sau mai puțin evidente între reprezentare și semnificație, elemente care atestă modul de preluare și interpretare a unor vechi simboluri transpuse ingenios pe medalii.

III. *Climatul artistic european din secolele XVII-XVIII*

Realitatea spectaculară barocă a provocat o mișcare artistică durabilă în întreaga Europă. Unitatea între arte devine un fapt definitoriu pentru o perioadă în care toate ramurile artistice - pictura, sculptura și arhitectura - concureau pentru obținerea efectului dorit.

Fascinanta vastitate a fenomenului baroc a manifestat specificității naționale ce au impregnat stilului caracteristicile fundamentale pentru fiecare zonă geografică. Un rol important în propagarea curentului baroc l-a avut ordinul religios al iezuiților.

Prezentarea controverselor legate de termenul de baroc, accepțiunea negativă inițială și mutațiile lente ce vor impune la final barocul drept un concept și fenomen estetic universal, mulțumită contribuțiilor decisive ale unor renumiți istorici de artă precum H. Wölfflin ori J. Burckhardt.

În arhitectura secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea se manifestă două tendințe: cea *barocă* și cea de tip *clasicizant*, care are la bază formele Renașterii clasiciste în Franța ori pe cele palladiene în Anglia și Țările de Jos. Amprenta barocului este vizibilă și astăzi în urbanismul european prin elementele arhitecturale armonios gândite care compun ansamblul urban.

În sculptura barocă accentul este mutat de pe reproducerea clasică a naturii înspre exagerarea temei și a motivului; operele plastice sunt gândite pentru vizionări panoramice.

Pictura barocă a cunoscut o extraordinară înflorire în cultura europeană între sfârșitul secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Preferința pentru teme grandioase a fost spectaculos transfigurată în opere elocvente ce reușesc să comunice cu spectatorul fascinat de creativitatea, strălucirea și fastul nemaiîntâlnite anterior.

Decorarea interioarelor suferă masiv influența stilului baroc, fapt ce se răsfrânge profund în evoluția artelor minore.

IV. Medalistica, artă și meșteșug

În secolul al XV-lea italian medalistica emerge ca o nouă formă de artă în Europa când, odată cu epoca Renașterii, au fost redescoperite antichitățile romane și cu ele și monedele romane. Notabil este exemplul regatului francez care a adoptat rapid noua artă și i-a acordat o atenție sporită, intuind potențialul medalisticii. Exemplul francez al instrumentării artei medalistice în slujba intereselor statului va contamina curțile europene care se vor grăbi să-l imite, chiar dacă nu vor da dovadă de aceeași meticulozitate în ordonarea și consemnarea acestei activități.

IV.2. Gravori

Subcapitolul prezintă o serie succintă de biografii ale gravurilor ce semnează piesele. Identificarea autorilor medaliilor cuprinse în catalogul nostru, semnate doar prin inițiale utilizate de mai mulți gravuri, s-a făcut prin suprapunerea intervalelor temporale ale activității meșterilor cu perioada emiterii medaliilor. Inițial anonime, spre cumpăna secolelor XVI-XVII piesele încep să poarte semnătura gravurilor, îndeosebi sub forma inițialelor, care nu asigură identificarea gravurii în toate cazurile. Medaliile selectate pentru lucrarea de față sunt semnate de o pleiadă de gravuri care au colaborat de-a lungul timpului cu Casa de Austria. Biografiile acestora oferă prețioase informații asupra statutului acestor maeștri în epocă.

V. Influențe baroce în medalistica central-europeană

Impactul marilor creații plastice ale artei baroce se face resimțit asupra realizărilor din domeniu. Tendințele estetice ale epocii pot fi regăsite pe aversurile și reversurile medaliilor care redau în limbaj propriu efervescența creativă caracteristică acestei perioade. Fiecare categorie artistică se bucură de reprezentări medalistice care reflectă arta majoră. Prototipurile stilistice, schemele compoziționale și tematica barocă pot fi observate pe medaliile analizate și

prezentate comparativ, cu frecvente trimiteri la sursele evidente de inspirație. Repertoriul tematic al lucrării beneficiază punctual de prezentarea unei serii de reprezentări medalistice exemplificatoare.

V.1. *Elemente arhitectonice în medalistică*

Elementele arhitectonice baroce din medalistică sunt prezente fie sub forma unor clădiri din epocă, fie a unor vedute panoramice ale unor așezări, fie chiar sub forma unor fundaluri arhitecturale menite să dea consistență imaginii.

V.2. *Reflexele sculpturii în medalistică*

Cele mai frecvente referiri sculpturale care apar în medalistică au în general rol de portanți, altare ori socluri pe care sunt așezate de obicei simbolurile imperiale.

Nu lipsesc din repertoriul medalistic nici *busturile eroice*, exemplu concludent fiind mai ales seria de medalii emise în urma succeselor militare obținute în epoca lui Leopold I. O altă categorie de reprezentări sculpturale frecvente o constituie *portretele sculpturale*.

Influențe sculpturale extrem de puternice suferă și medaliile gravate cu imagini înfățișând *care alegorice* celebrând triumfuri militare

Un alt capitol important al influențelor sculpturii asupra medalisticii îl constituie monumentele sculpturale între care domină *obeliscurile* precum și imaginea unor monumente funerare aparte, extrem de în vogă în epoca barocă, *sarcofagele*.

V.3. *Teme picturale oglindite în medalistică*

Impactul pânzelor realizate în epocă asupra gravurilor de medalii este notabil: mare parte dintre aceștia le-au folosit drept sursă de inspirație în redarea unor momente similare pe piesele emise înspre celebrarea unor victorii militare sau a înregistrării unor momente solemne. Între cele mai apreciate teme picturale în arta medalistică sunt *scenele de luptă*, îndeosebi cele ilustrând Marele Război cu turcii din a două jumătate a secolului al XVII-lea. Impactul propagandistic al picturii oficiale a determinat numărul mare de emisiuni medalistice dedicate *temelor istorico-celebrative*. *Temele mitologice*, extrem de apreciate de pictura barocă, se bucură de popularitate în vocabularul medalistic, inspirat pigmentat cu alegorii sau personaje fantastice prinse în narațiuni complexe ce aduc în spațiul medaliilor genii, îngeri, victorii ori zeități. În medalistică, *alegoriile și personificările* apar în compoziții metaforice ce fac aluzie îndeosebi la evenimente militare sau politice, războaie sau tratate de pace, dar le regăsim și în cazul anunțării unor măsuri destinate binelui public sau întrupând diferite entități

teritoriale. Pasiunea barocă pentru alegorie generează un șir variat de reprezentări medalistice, ce transmit mesaje ușor de interpretat datorită iconografiei consacrate și simbolurilor.

Alăturările de obiecte caracteristice *vanitas*-urilor apar și în medalistică, materializate prin treceri în revistă ale prăzii de război, adevărate inventare ori triumfuri militare sintetizate clasic.

Scenele de *inspirație religioasă* și episoadele biblice sunt ceva mai rare în reprezentările medalistice unde sunt preferate anumite elemente simbolice (*ochiul divin* atoatevăzător, *manus dei*, crucea, *inima sacră* etc.) sau citate din Biblie. Arareori, subiectele sacre care ating sensibilitatea creștină pot fi regăsite pe unele medalii.

Scenele de gen, un areal atât de bine reprezentat în epoca barocă nu lipsesc nici de pe spațiul minuscul al medaliilor. Exploatarea la maximum a spațiului medaliei nu putea ignora avantajele oferite de conceptul *tablou în tablou*, care permitea redarea mai multor secvențe pe aceeași suprafață minusculă. *Scenele de vânătoare*, foarte populare și bine reprezentate în pânzele epocii își găsesc locul și în emisiunile medalistice. Pictura *peisajului* apare și ea reprezentată fie ca fundal pentru diverse medalii, fie prin imagini de sine stătătoare, îndeosebi în priveliști urbane sau vedute panoramice umede.

Un loc aparte între medaliile analizate îl ocupă *medalia-casetă* ale cărei reprezentări ating majoritatea categoriilor de reprezentări picturale: portretul de grup, scenele istorico-celebrative, scenele de luptă, reprezentările mitologice, vedutele arhitecturale etc., însă pe care am preferat s-o analizăm ca pe un întreg, fără să dispersăm tematic reprezentările. În interiorul medaliei-casetă sunt așezate douăzeci de discuri de hârtie având aspectul unor miniaturi realizate în peniță dintre care unsprezece conțin reprezentări figurate iar nouă au inscripționate texte explicative bilingve, în germană (cu caractere gotice) și franceză. Miniaturile sunt unifațetate, excepție făcând M₂₀ care prezintă informații pe ambele fețe, de tipul avers/revers. Ordinea lecturării imaginilor este atent ordonată de textele numerotate de la 1 la 9, imaginile sunt color, redarea îngrijită, detaliile minuțioase.

V.4. *Portretistica familiei de Habsburg*

Numărul mare de efigii impune alocarea unui capitol special dedicat portretelor metalice ale împăraților din Casa de Austria. Începând cu secolul al XVI-lea, interesul Habsburgilor pentru portrete numismatice evoluează considerabil. Șirul de împărați și de împărătese au lăsat în urmă un număr apreciabil de efigii imperiale; indiferent de tipologia portretelor, realismul reprezentărilor este evident, chiar dacă preferințele pentru modul în care un anume suveran voia să fie perceput de posteritate sunt foarte diferite, oscilând pe o gamă cuprinsă

între modestie și megalomanie. Atenția noastră s-a îndreptat cu precădere înspre domnia împăraților Mathias, Ferdinand al II-lea, Ferdinand al III-lea, Leopold I, Iosif I, Carol al VI-lea, Maria Terezia, Iosif al II-lea și Leopold al II-lea, suverani care au guvernat centrul Europei pe parcursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea. Medalistica oferă o serie de *portrete individuale* reprezentând membrii familiei imperiale, cu precădere împărătesele și moștenitorii titlului imperial, un șir de fizionomii ce ilustrează tipologii umane reprezentative pentru aristocrația din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Personalitățile importante ale epocii, oamenii care și-au pus amprenta asupra societății au beneficiat, la rândul lor, de o serie de medalii celebrative care evocă principii, comandanți militari, înalți demnitari sau prelați. Nu lipsesc din colecțiile studiate de noi nici medaliiile care îi evocă pe dușmanii Casei de Habsburg.

În ceea ce privește *portretul dublu*, în medalistică există o varietate de portrete dinastice dedicate împăratului și prințului moștenitor, portrete redând membri ai familiei imperiale ori suverani cu interese comune. Cele mai multe efigii sunt emise în cinstea cuplurilor imperiale, recordul fiind atins de împărăteasa Maria Terezia care a emis medalii cu prilejul căsătoriei tuturor copiilor săi, nu doar a moștenitorului la tron.

Interesul baroc pentru conceptul de *portret de grup* este pe deplin ilustrat prin medaliiile care au pe avers chipul lui Leopold I înconjurat de înaintași sau prin portrete de grup ale prinților electori înconjurând medalionul central cu efigia imperială, semn al sprijinului acordat conducătorului din Casa de Habsburg.

VI. Concluzii

Medaliile sunt o reflectare a epocii care le-a produs, a gusturilor artistice ale perioadei. Deși de dimensiuni destul de reduse, nu puține dintre realizările medalistice prezintă valențe artistice putându-se compara, în anumite limite, cu alte domenii artistice precum sculptura sau pictura. Conștienți de misiunea lor de lideri în Europa centrală și de sud-est, Habsburgii au încercat să folosească medalistica drept mijloc de propagandă imperială, acordându-i o atenție specială. Toate evenimentele importante au fost reflectate și în producția monetară care, prin natura lucrurilor, era cel mai eficient mijloc de propagandă al epocii. Modelele prezentate în lucrarea de față sunt de inspirație diversă însă referirile tangențiale și fragmentare lasă să se întrevadă influența artei majore a timpului, modelele îndelung admirate de public dar și expresivitatea specific barocă a medalisticii secolelor XVII-XVIII.

Bibliografie selectivă:

Lucrări generale și speciale

Albu, Ioan, *Inschriften der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der frühen Neuzeit, (Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt 3.)*, Sibiu, 2002.

*** *An Encyclopedia of world history: ancient, medieval and modern chronologically arranged*, Cambridge, 1987.

Andersen, L., *Il Barocco e il Rococó*, Milano, 1969.

Anceschi, Luciano, *Le poetiche del Barocco*, Bologna, 1963.

Arbore-Popescu, Grigore, *L'Arte nell'età delle monarchie assolute*, Torino, 1997.

Aries, Philippe – Duby, Georges (coord.), *Istoria vieții private*, vol. V-VI, București, 1995-1997.

Armand, Alfred, *Les Médailleurs italiens des XVe et XVIe siècles. 2e éd. revue, corrigée et considérablement augmenté*, vol. I-II, Paris, 1883.

Babelon, Jean, *La médaille et les médailleurs*, Paris, 1927.

Babelon, Jean, *Les monnaies racontent l'histoire*, Paris, 1932.

Balaci, Anca, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, București, 1992.

Bangert, W., *A History of the Society of Jesus*, Saint Louis, 1976.

Barber, John R., *Istoria Europei moderne*, București, 1998.

*** *Barocco e Rococó. Architettura, Pittura, Scultura*, Milano, 2003.

*** *Baroque*, Cambridge, 2004.

Battisti, E., *Rinascimento e Barocco*, Torino, 1960.

Baum, Elfride, *Katalog des Österreichischen Barockmuseums im Untern Belvedere in Wien*, Wien, München, II, 1980.

Bazin, Germain, *Clasic, baroc și rococo*, București, 1970.

Berciu-Drăghinescu, Adina, *Științele auxiliare ale istoriei*, București, 1994.

Bérenger, Jean, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273-1918*, București, 2000.

Berstein, Serge – Milza, Pierre, *Istoria Europei*, vol. III-IV, Iași, 1998.

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, București, 1999.

Blunt, Anthony, *Art and Architecture in France, 1500-1700*, Londra, 1953.

Braudel, Fernand, *Gramatica civilizațiilor*, vol. I-II, București, 1994.

Botez-Crainic, Adriana, *Istoria Artelor Plastice*, vol. II, București, 1997.

- Bozac, Ileana - Pavel, Teodor, *Călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773*, vol. I, Cluj-Napoca, 2006.
- Brogi, Alessandro, *Canaletto e la Veduta*, Florența, 2007.
- Brucher, Günter, *Die Kunst des Barock in Österreich*, Salzburg, 1994.
- Bruno, Silvia, *Rubens e la pittura fiamminga nel Secolo d'oro*, Florența, 2007.
- Bussagli, Marco, *Bernini*, Florența, 2000.
- Cannuyer, Christian, *Casele regale și suverane din Europa*, București, 1996.
- Cantelli, Giuseppe, *Viața și opera lui Rubens*, București, 2009.
- Cappelletti, Francesca, *Caravaggio e i Caravaggeschi*, Florența, 2007.
- Carpentier, Jean – Lebrun, François (coord.), *Istoria Europei*, București, 1997.
- Călian, Livia, *Heraldică medalistică central-europeană secolele XVII-XIX*. Teză de doctorat (mss), Cluj-Napoca, 2003.
- Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977.
- Cernovodeanu, Dan, *Bibliografia heraldicii românești*, București, 1977.
- Chaunu, Pierre, *Civilizația Europei clasice*, vol. I-III, București, 1989.
- Chaunu, Pierre, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, vol. I-II, București, 1986.
- Chevalier, Jean – Gheerbant, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, București, 1991-1995.
- Clébert, J. P., *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*, București, 1995.
- Coppens, Marguerite, *Le costume au XVIIIe siècle*, Bruxelles, 1978.
- Cunliffe, Barry, *Rome et son Empire*, Turin, 1994.
- Delmas, Claude, *Histoire de la civilisation européenne*, Paris, 1969.
- *** *Dicționar de artă*, vol. I-II, București, 1995-1998.
- *** *Dictionnaire illustre de antiquités et de brocante*, Paris, 1983.
- *** *Dizionario dei Termini Artistici*, Florența, 2006.
- *** *Dizionario degli Artisti*, (vol. A-K; vol. L-Z), Florența, 2006.
- Dogaru, Maria, *Heraldica României*, București, 1994.
- Dogaru, Maria, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, București, 1976.
- Dogaru, Maria, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978.
- Domanig, Karl, *Die deutsche Medaille in kunst- und kulturhistorischer Hinsicht*, Viena, 1907.
- Duby, Georges – Daval, Jean-Luc (coord.), *La sculpture de l'Antiquité au XXe siècle*, Köln, Paris, 2002.
- Edroiu, Nicolae, *Introducere în istorie și științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1999.
- Edroiu, Nicolae, *Studii de genealogie*, Cluj-Napoca, 2000.
- *** *Encyclopedia Britannica*, vol. XV, Londra, 1911.

- Evans, R. J. W., *The making of the Habsburg Monarchy. 1550-1700*, Oxford, 1979.
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994.
- Eysenbach, G., *Histoire du blason et science des armoiries*, Tours, 1848.
- Fabriczy, Cornelius von, *Medaillen der italienischen Renaissance*, Leipzig, 1903.
- Farmer, David, *Dicționar al sfinților*, București, 1999.
- Forrer, Leonard, *Biographical Dictionary of Medallist Coin-, Gem-, and Seal- Engravers, Mint- Masters &c. Ancient and Modern, with references to their works. B.C.500-A.D.1900*, vol. II-VIII, Londra, 1904-1916.
- Forrer, Leonard, *Biographical Dictionary of Medallists, Coin-, Gem-, and Seal- Engravers, Mint- Masters &c. Ancient and Modern, with references to their works. B.C.500-A.D.1900*, vol. I, New York, 1970 (reprint).
- Forrer, Leonard, *Biographical Dictionary of Medallists*, Londra, 1912.
- Förschner, Gisela, *Frankfurter Krönungsmedaillen*, Frankfurt, 1992.
- Gal, Ionel (coord.), *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, 1982.
- Galbreath, D. L., *Manuel du blason*, Lausanne, 1942.
- Gaya-Nuño, Juan Antonio, *Istoria artei spaniole*, București, 1975.
- Germain, Bazin, *Baroque and Rococo*, Londra, 1964.
- Gevaert, E., *L'héraldique, son esprit, son langage et ses applications*, Paris, f.a.
- Graves, Robert, *Les Mythes Grecs*, Paris, 1984.
- Gritzner, M., *Handbuch der Heraldischen Terminologie*, Nürnberg, 1890.
- Gombrich, E. H., *Istoria artei*, București, 2007.
- Guadalupi, Gianni, *Mituri biblice*, București, f.a. (reprint).
- Hafner, German, *Bild Lexikon antiker Personen*, Düsseldorf, 2001.
- Hempel, Eberhardt, *Baroque Art and Architecture in Central Europe. Germany/ Austria/ Switzerland/ Hungary/ Czechoslovakia/ Poland*, Londra, 1965.
- Huszár Lajos, *Személyi érmek*, Budapesta, 1999.
- *** *Iconoclasme, vie et mort de l'image médiévale*, Somogy, 2001.
- *** *Il Seicento*, Florența, 2005.
- *** *Il Settecento*, Florența, 2005.
- Inalcik, Halil, *Imperiul otoman. Epoca clasică*, București, 1996.
- Ingrao, Charles W., *The Habsburg Monarchy 1618-1815*, Cambridge, 2000.
- Kernbach, V., *Dicționar de mitologie generală*, București, 1989.
- Kitson, Michael, *The Age of the Baroque*, Londra, 1966.

- Koschatzky, W. (coord.), *Maria Theresia und ihre Zeit*, Salzburg, Viena, 1979.
- Kralik, Richard, *Histoire de Vienne depuis l'Empire Romain jusqu'à nos jours*, Paris, 1932.
- *** *L'Arte Greca*, Florența, 2006.
- *** *L'Arte Romana*, Florența, 2006.
- *** *La numismatique source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées*, Paris, 1981.
- *** *La pittura italiana*, Milano, 1997.
- Laffont, Robert, *Histoire de Rome et des Romains. De Romulus a Jean XXIII*, Paris, 1960.
- Lavin, Irving, *Bernini and the Unity of Visual Arts*, vol. I-II, New-York, 1980.
- Lorentz, Hellmut (coord.), *Barock*, Viena, 1999.
- Lorentz, Hellmut, *Die habsburgische „Reichstil“ – Mythos und Realität, în Akten des XXVII. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte Berlin 1992*, vol. 2, Berlin, 1993.
- Louda, Jiri - Maclagan, Michael, *Les Dynasties d'Europe*, Bordas, 1993.
- Mâle, Emile, *L'Art religieux après le Concile de Trente. Etude sur l'iconographie de la fin du XVI, du XVII, du XVIII siècle, Italie, France, Espagne, Flandres*, Paris, 1932.
- Marta, Sanda, *Pinacoteca Bruckenthal. Pictura flamandă și olandeză*, Sibiu, 2004.
- Matsche, Franz, *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI. Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des „Kaiserstils“*, Berlin, New York, 1981.
- Mehmed, Mustafa Ali, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 205-365.
- Melk, Stift, *Österreich zur Zeit Kaiser Iosephus II*, Viena, 1980.
- *** *Meyers Konversations - Lexikon*, vol. I, Leipzig und Wien, 1885-1890.
- *** *Mică Enciclopedie de istorie universală*, București, 1993.
- Michel, André (coord.), *Histoire de l'art depuis les premiers temps chrétiens jusqu'à nos jours*, Paris, 1905.
- Mirimonde, A. P., *Le langage secret de certains tableaux du Musée du Louvre*, Paris, 1984.
- Mitu, Sorin, *Introducere în istoria Europei moderne (secolele XVII, XVIII, XIX)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Montanari, Tomaso, *Velázquez e il Ritratto*, Florența, 2007.
- Mureșanu, Camil, *Europa modernă. De la Renaștere la sfârșitul de mileniu*, Cluj-Napoca, 1997.
- Nagler, Georg Kaspar, *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekanntenen Künstler aller Schulen*, vol. I-V, München, 1858-1879.
- Nagler, Georg Kaspar, *Neues allgemeines Künstler - Lexicon*, Leipzig, f.a., vol. VII.
- Nagy, Iván, *Magyarország családjai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, V-VI, Pesta, 1859.

Oppenheim, Walter, *Habsburgii și Hohenzollernii, 1713-1786*, București, 1998.

Oppenheim, Walter, *Europa și despoții luminați*, București, 1998.

Oswald, Gert, *Lexikon der Heraldik*, Leipzig, 1984.

Outram, Dorinda, *Panorama Iluminismului*, București, 2008.

Papu, Edgar, *Barocul ca tip de existență*, București, 1977.

Pastoureau, Michel, *Les armoires*, Paris, 1976.

Pommier, Édouard (coord.), *Les soleils du baroque*, Paris, 2002.

Preutu, Mariana, *Pictura spaniolă din secolul XVII-lea*, București, 1989.

*** *Prinz Eugen und das Barocke Österreich*, Viena, 1986.

Rentzmann, Wilhelm, *Numismatisches Legenden - Lexikon*, Berlin, 1865.

Sabău, Nicolae, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, vol. I (*Sculptura*) - II (*Pictura*) Cluj-Napoca, 2002-2005.

Sabău, Nicolae, *Sculptura barocă în România*, București, 1992.

Samarean, Charles, *L'histoire et ses méthodes*, Paris, 1956.

Schaeffner, Claude (coord.), *Les grands conflits des XVIIe et XVIIIe siècles*, Lausanne, 1968.

Schwicker, Johann Heinrich, *Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen*, Viena, 1981.

Smith, Gil R., *Architectural Diplomacy*, Massachusetts, 1993.

Spivey, Nigel - Squire, Michael, *Panorama lumii clasice*, București, 2007.

Stiles, Andrina, *Imperiul otoman, 1450-1700*, București, 1998.

Sturza-Săucești, Marcel, *Heraldica - Tratat tehnic*, București, 1974.

Taylor, A. J. P., *The Habsburg Monarchy. 1809-1918*, Londra, 1950.

*** *The Catholic Encyclopedia*, vol. XIV, New York, 1912.

*** *The Concise Grove Dictionary of Art*, Oxford, 2002.

*** *The Jesuites. Cultures, Sciences and the Arts, 1540-1773*, Toronto, Buffalo, Londra, 2000.

Thieme, Ulrich - Becker, Felix (ed.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike Biss Zur Gegenwart*, vol. I - XXXVII, Leipzig, 1907-1947.

Tietze, H., *Wien*, Leipzig, 1918.

Toman, Rolf (coord.), *Il Barocco*, München, Milano, 2004.

Vătășianu, Virgil, *Metodica cercetării în istoria artei*, Cluj-Napoca, 1996.

Voitec-Dordea, Mira, *Renaștere, Baroc și Rococo în arhitectura universală*, București, 1994.

Walther, Ingo F. (coord.), *Les Maîtres de la peinture occidentale. Une histoire de l'art en 900 études de tableaux du Gotique a l'époque contemporaine*, Köln, Paris, f.a.

Weszerle, József, *Hátrahagyott érmészeti táblái*, Budapesta, 1911.

Wheatcroft, Andrew, *Habsburgii. Personificarea unui imperiu*, București, 2003.

Wittkower, Rudolf, *Arte e architettura in Italia. 1600-1750*, Torino, 1993.

Wright, Jonathan, *Iezuiții. Misiune, Mituri și Istorie*, București, 2010.

Zöllner, Erich, *Istoria Austriei*, vol. I-II, București, 1997.

Studii, articole

Adam, Paul, *De l'acquisition et du port des armoires. Armes nobles et bourgeoises. Etude d'héraldique comparée*, în *Recueil de l'IVème Congres international des sciences généalogique et héraldique*, Bruxelles, 1958, p. 79-106.

Andrienne, M., *Blason bourgeois. Marques des tailleurs de pierre*, în *Recueil du XIème Congres international des sciences généalogique et héraldique*, Liège, 1972, p. 49-54.

Bonța, Claudia M., *Discurs iconografic inedit: o medalie emisă de Ferdinand al III-lea de Habsburg*, în *Revista Bistriței*, XXII, Bistrița, 2008, p. 277-281.

Bonța, Claudia M., *Eliberarea Strigoniului reflectată în patru medalii aflate în colecția Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca*, în *Acta Musei Porolisensis*, nr. XXVIII-XXIX, 2006-2007, Zalău, 2007, p. 33-44.

Bonța, Claudia M., *Galerie de portrete imperiale. Casa de Austria în medalistica secolelor XVII și XVIII*, în *Acta Musei Napocensis*, 45-46/ II, Cluj-Napoca, 2008-2009, p. 271-285.

Bonța, Claudia M., *Medalie-casetă dedicată Păcii de la Hubertsburg*, în *Acta Musei Napocensis*, 39-40-II, 2002-2003, Cluj-Napoca, 2005, p. 419-429.

Bonța, Claudia M., *1683. Asediul Vienei reflectat în medalistică*, în *Acta Musei Napocensis*, 41-44-II, 2004-2007, Cluj-Napoca, 2007, p. 283-293.

Botezatu, Eugen, *Bourul și zimbrul*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice*, seria II, tom XXXVI, 1913-1914, p. 17-39.

Brugnoli, Maria Vittoria (coord.), *Ragguaglio delle Arti. Incremento del patrimonio artistico italiano*, vol. I, 1954-1958, Roma, 1959.

Călian, Livia, *Reprezentări genealogice convenționale și figurate în medalistica familiei de Habsburg (secolele XVII-XVIII)*, în *Acta Musei Napocensis*, 41-44, II, Cluj-Napoca, 2004-2007, p. 271-277.

Dogaru, Maria, *Devizele în heraldica românească*, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, București, 1992, p. 159-217.

Fagiolo, Marcello, *L'illusion de l'infini: le grand décor du baroque romain*, în *Les soleils du baroque*, (É. Pommier coord.), Paris, 2002.

- Ferguson, F., *St. Charles Church, Vienna; the Iconography of its Architecture*, în *Journal of Society of Architectural Historians*, XXIX, 4, 1970, p. 318-324.
- Ghellinck Vaernewyck, *L'Héraldique – phénomène humain permanent*, în *Recueil de l'IVème Congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Bruxelles, 1958, p. 145-149.
- Gonzáles, Antonio Mechó, *La representación de las victorias y conquistas en la medallística de Luis XIV*, în *Ars Longa*, nr.14-15, Madrid, 2005-2006, p. 165-174.
- Jakó, Sigismund, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până în secolul al XV-lea)* în *Documente privind istoria României*, vol. II, București, 1956, p. 594-595.
- Martin, A. L., *The Jesuit Mystique*, în *Sixteenth Century Journal*, 4, Londra, 1973, p. 31-40.
- Sabău, Nicolae, *Les caractéristiques du baroque en Transylvanie au XVIIIème siècle, entre l'absolutisme et les Lumières*, în *Les soleils du baroque*, (É. Pommier coord.), Paris, 2002.
- Sabău, Nicolae, *Originea iconografică a unui relief clujean din veacul al XVIII-lea*, în *Acta Musei Napocensis*, XIII, Cluj-Napoca, 1976, p. 385-392.
- Sarmant, Thierry, *Colbert et la République des médailles*, în *Revue numismatique*, Paris, 1997, p. 333-358.
- Sarmant, Thierry, *Le Cabinet des médailles de la Bibliothèque nationale, 1661-1848*, Paris: École nationale des chartes, 1994, p. 10-126.
- Sarmant, Thierry, *Les demeures du Soleil: Louis XIV, Louvois et la surintendance des Bâtiments du roi*, Seyssel: Champ Vallon, 2003, p. 243-247.
- Sarmant, Thierry, *Les intendants et gardes du Cabinet des médailles des origines à 1753*, Paris, 2007, http://www.bnf.fr/PAGES/connaitr/pdf/gardes_medailles_753.pdf/1.06.2009.
- Schilleru, Eugen, *Rembrandt*, București, 1966.
- Veress, A., *Originea stemelor țărilor române*, în *Revista Istorică Română*, I, București, 1931, p. 225-232.
- Yates, David - Yates, Constance, *The Renaissance of the cast medal in nineteenth century France*, New York, 1997, <http://ansmagazine.com/spring03/renmedal.htm/2.06.2009>.

Catalogue

- Astolfi, Martino, *Castello Sforzesco Milano*, Milano, 2005.
- Bernhart, Max, *Medaillen und Plaketten*, Berlin, f.a.
- Bietoletti, Silvestra, *Palazzo Pitti Firenze*, Milano, 2005.
- Bonneti, Mario - Bruno, Silvia, *Louvre. Parigi*, Milano, 2006.
- Borghesi, Silvia, *Kunsthistorisches Museum Vienna*, Milano, 2005.

Borghesi, Silvia, *Alte Pinakothek Monaco di Baviera*, Milano, 2005.

Buscaroli, Beatrice, *Pinacoteca Nazionale Bologna*, Milano, 2005.

*** *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture et gravure exécutés par les membres de l'Académie impériale et royale des Beaux-Arts*, Viena, 1777.

Dello Russo, William, *Gemäldegalerie Berlino*, Milano, 2005.

Fregolent, Alessandra, *Ermitage San Pietroburgo*, Milano, 2005.

Fregolent, Alessandra, *Louvre Parigi*, Milano, 2005.

Frunzetti, I., *Velázquez*, București, 1984.

Gaeta, Mattia, *Museo Nazionale di Capodimonte Napoli*, Milano, 2005.

*** *Galleria Nazionale delle Marche*, Milano, 2005.

*** *Galleria Nazionale Parma*, Milano, 2005.

Giananneschi, Elena, *Galleria degli Uffizi*, Milano, 2005.

Héri Vera G., *A törökellenes háborúk emlékérméi. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményi katalógusa*, Budapest, 2009.

Jones, Mark, *The Art of the Medal. Exhibition catalogue, The British Museum*, Londra, 1979.

Jones, Mark, *The Currency of Fame: Portrait Medals of the Renaissance. Exhibition catalogue, The Frick Collection*, New York, 1994.

*** *Kunst im Alten Schloß*, Stuttgart, 1998.

Impelluso, Lucia, *Gallerie dell'Accademia*, Milano, 2005.

Impelluso, Lucia, *Metropolitan Museum of Art New York*, Milano, 2005.

Marchetti, Francesca Castria, *Galleria Borghese, Roma*, Milano, 2005.

*** *Miniatura și ornamentul manuscriselor*, vol. I, București, 1996.

*** *Miniaturi europene din secolele XVIII-XX*, București, 1999.

*** *Musei di Strada Nuova Genova*, Milano, 2005.

Nicolesco, V., *Caravaggio*, București, 1983.

Pelusi, Simonetta, *Museo Puškin Mosca*, Milano, 2005.

Pleșu, Andrei, *Guardi*, București, 1981.

*** *Prag um 1600. Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II*, Essen, 1988.

Rouhette, Thierry - Tuzio, Francesco, *Médailles françaises des XVe, XVIe et XVIIe siècles du musée des Beaux-Arts de Lyon*, Monaco, 2008.

Salvadori, Francesca, *Galleria Sabauda Torino*, Milano, 2005.

Salvadori, Francesca, *National Gallery Londra*, Milano, 2005.

Salvadori, Francesca, *National Gallery of Art Washington*, Milano, 2005.

Sellier, Marie - Bouvet-Lanselle, Violaine, *Voyage au coeur du Louvre*, Paris, 1999.

Tarabra, Daniela, *Museo del Prado Madrid*, Milano, 2005.

Tarabra, Daniela, *Rijksmuseum Amsterdam*, Milano, 2005.

*** *Ungarn 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen*, Berna, 1986.

Waissenberger, Robert (ed.), *Die Türken vor Wien, Europa und die Entscheidung an der Donau*, Viena, 1983.

Zuffi, Stefano, *Pinacoteca di Brera*, Milano, 2005.

<http://www.genealogienetz.de/reg/ahe1814.html>/29.07.2004.

http://www.habsburg.net/DT/ausstellung/genealogie_druck.htm/29.07.2004.

<http://home.att.net/~wegast/symbols/symbols.htm>/ 23.08.2005.

http://fr.wikipedia.org/wiki/Armorial_du_Saint-Empire#Saint-Empire/ 08.01.2009.

De la moneda antigua, al arte medallístico, <http://www.elartedelamedalla.com/arsnumismatis.htm>/1.06.2009.

L'Histoire d'Espagne dans la médaille. Catálogo de la exposición « La médaille espagnole actuelle », celebrada en la « Monnaie de Paris » de octubre a noviembre de 1964, pp. IX-XVII,

<http://www.elartedelamedalla.com/arsnumismatis.htm>/1.06.2009.

http://www.bnf.fr/PAGES/connaitr/pdf/gardes_medailles1753.pdf/1.06.2009.

<http://www.austriancoins.com/engravers.html>/2.06.2009.

<http://www.historicalartmedals.com/>2.06.2009.

<http://www.1911encyclopedia.org/Medal>/2.06.2009.

<http://www.1911encyclopedia.org/Numismatics/> 2.06.2009.

<http://www.dcyates.com/medals.asp>/14.07.2009.

http://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Theresa_of_Austria/14.09.2009.

<http://www.retrobibliothek.de/retrobib/seite.html?id=100189>/14.09.2009.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Ecliptic>/29.03.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Spica>/21.03.2010.

<http://numismatica.hu/cms/downloads/04%20Erem.pdf>/15.04.2010.

<http://www.archive.org/stream/biographicaldic00forrgoog#page/n35/mode/1up>/12.04.2010.

<http://www.universalis.fr/encyclopedie/warin-varin/> 4.02.2010.